

УДК 015:061.1](477):[002.1-028.25:069]"1923"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.2(331).38-45

Дмитро Кепін,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

відділу ретроспективної бібліографії

Книжкової палати України,

e-mail: dKepin@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4528-6095>

Видання 1923 року з історичних і природничих наук як джерело становлення українського музейництва (з архіву Книжкової палати України)

У статті проаналізовано книги 1923 р. музейної спрямованості з питань історії та природознавства, що зберігаються в Державному архіві друку Книжкової палати України. Загалом виявлено 18 видань, які розподілено на такі види: наукові (2 од.), науково-популярні (4), популярні (1), навчальні та навчально-методичні (8), довідкові (3). За тематичною спрямованістю виокремлено 7 видань з історії, 5 — із природознавства, 3 — довідкові, 2 — із музейництва, 1 — із книжкового пам'яткознавства. Проаналізовано книги Г. Левін-Дорш і Г. Кунова, М. Зібера, Р. Вінпера, М. Яворського, А. Вінтергальтера, М. Левіна, Б. Комарова, Ів. Трояновського, О. Нікольського, П. Тутковського, В. Гнатюка, Ф. Шміта.

Опрацьовані видання дають змогу ввести до наукового обігу невідомі та маловідомі книги з музейництва 1923 р., а також розкрити "білі плями" в діяльності фахівців із музейної педагогіки.

Ключові слова: друковані видання; Державний архів друку; Книжкова палата України; музейна педагогіка; музей; музейництво; книжкове пам'яткознавство; репресовані вчені

Постановка проблеми. У процесі підготовки майбутніх фахівців, зокрема з музейної та пам'яткоохоронної справи, у сучасному освітньому процесі та практичній діяльності наукових працівників музеїв важливим є використання напрацьованих дослідників минулого, які не втратили значення й сьогодні. Дослідження творів друку 1920-х рр., виданих в Україні, дає змогу об'єктивно реконструювати стан музейництва окресленого періоду.

У Державному архіві друку Книжкової палати України зберігається низка видань із порушеної теми дослідження, маловідомих фахівцям і широкому загалові, тому вважаємо актуальним завданням дослідження видань 1923 р. музейної спрямованості з питань історії та природознавства.

Аналіз досліджень і публікацій. Зі становленням незалежної України активізувалися наукові пошуки з вивчення вітчизняного книгодрукування, краєзнавства, музейної педагогіки, що дало змогу дослідити особливості видавничої справи, розвитку музейництва та освітньої галузі на зламі XIX—XX ст. і першої третини XX ст. Це праці, які висвітлюють стан видавничої галузі [1—3], краєзнавства, музейництва, шкільної та вищої освіти [4—6].

Водночас науковці не аналізують видання з гуманітарного та природничого знання, що стали

підґрунтям для організації експозицій історичних, природничих, краєзнавчих музеїв різного типу 1920-х рр., які зберігаються в Державному архіві друку Книжкової палати України. Актуальність обраної теми полягає і в тому, що наявні у фонді видання є недослідженими.

Мета статті — проаналізувати рідкісні й маловідомі видання 1923 р. музейної спрямованості з питань історії та природознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фонді Державного архіву друку виявлено 18 видань, які розподілимо на такі види: наукові (2 од.), науково-популярні (4), популярні (1), навчальні та навчально-методичні (8), довідкові (3). За тематичною спрямованістю вирізняємо 7 видань з історії [7—13], 5 — із природознавства [14—18], 3 — довідкові [19—21], 2 — із музейництва [22—23], 1 — із книжкового пам'яткознавства [24].

Охарактеризуємо окремі видання з історії. У 1923 р. у Державному видавництві України в Одесі було опубліковано працю у трьох частинах німецьких дослідників Г. Левіної-Дорш і Г. Кунова "Техника доисторической эпохи" в перекладі Є. Кагарова [7—9]. Видання стало першим в Україні, що висвітлювало особливості розвитку техніки за доби первісності. Усі частини гарно ілюстровано (фото 1, 2). Напрацьовання цих дослідників широко використовували під час створення навчальних археологічних, етнографічних та

красознавчих музеїв. Один з авторів — Г. Кунов (1862—1938) — історик-марксист, соціолог, етнограф, публіцист.

Фото 1. Обкладинка першої частини книги Г. Левіної-Дорш і Г. Кунова

Фото 2. Обкладинка другої частини книги Г. Левіної-Дорш і Г. Кунова

Книга видатного вченого-економіста, публіциста, громадського діяча М. Зібера (1844—1888) "Очерки первобытной экономической культуры" [10] побачила світ в одеському Державному видавництві України накладом 5 тис. примірників. Перше видання праці випущено в Москві 1883 р. Книга містить 10 розділів і ґрунтується на аналізі значного за обсягом фактичного етнографічного матеріалу. Видання стало подією в тогочасній історичній науці, адже вперше в Європі висвітлювало особливості соціально-економічного розвитку стародавніх соціумів. У зазначений період матеріали книги використовували в музеях під час оформлення експозицій з історії первісного суспільства. Книга М. Зібера і сьогодні залишається однією з небагатьох фундаментальних праць із первісної економічної культури.

Науковець був випускником юридичного факультету Київського університету Св. Володимира (навчався у 1864—1867 рр.; від 1873 р. — доцент). В університеті читав лекції з політекономії та статистики. Був членом Київської громади та Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, очолюваного професором В. Антоновичем (1834—1908) [25; 26].

Книгу історика, професора Р. Віппера (1859—1954) "Підручник Нової історії" [12] було видано в Державному видавництві України в Києві накладом 10 тис. примірників. Четверте видання є перекладом із російського 1922 р. Підручник охоплює події XVI — початку XX ст. і складається з трьох частин: "Вік Реформації", "Останнє століття старого ладу в Європі", "Часи новітні". Видання мало широку популярність серед викладачів, студентства та музейних працівників. Фактологічний матеріал, уміщений у підручнику, використовували під час розкриття тем в експозиціях з історії Пізнього Середньовіччя та Нового часу.

У 1894—1897 рр. учений був професором Новоросійського університету в Одесі (нині — Національний університет імені І. І. Мечнікова); зазнав репресій від сталінського режиму.

У Державному видавництві України вийшла перша частина підручника "Нарис історії України" [13] історика М. Яворського (1884—1937). Наклад видання як для того часу був значним — 15 тис. примірників (фото 3). Підручник охоплює добу первісності — литовську добу. Містить вступ, що складається з трьох частин: "І. Що таке історія. — Завдання історичної науки", "ІІ. Історія України. — Особливості цієї історії", "ІІІ. Методологічні уваги до історії України" [13, с. 3—22]. Структуру видання вчений поділив на п'ять відділів із тематичними розділами та розгорнутою бібліографією з історії країни. Підручник фактично став настільною книгою для музейних закладів у справі висвітлення давньої та середньовічної історії України.

Фото 3. Обкладинка першої частини книги М. Яворського

Доля цього дослідника також трагічна. Був випускником юридичного факультету Львівського університету. У 1912 р. здобув ступінь доктора політичних наук. Упродовж 1923—1925 рр. підготував і видав серію підручників з історії України для шкіл та середніх спеціальних навчальних закладів. У 1924 р. був затверджений

членом Президії наукового комітету НКО УСРР, згодом обійняв посаду заступника завідувача управління Укрнауки. У 1925 р. очолив Український комітет краєзнавства при Наркомосі. Зробив значний внесок в організацію краєзнавчих музеїв. Був одним з ініціаторів створення 1925 р. у складі Укрнауки Всеукраїнського комітету з охорони природи. У 1928 р. М. Яворський став доктором історичних наук, а наступного року йому було присуджено ступінь доктора історії культури без захисту дисертації та обрано академіком Всеукраїнської академії наук (ВУАН).

М. Яворський знав російську, польську, чеську, білоруську, німецьку, французьку, італійську, латину та грецьку мови. У 1930 р. ученого було репресовано, а 3 листопада 1937 р. страчено у Соловецькій в'язниці. Реабілітований 1989 р.

Дотепер точаться дискусії щодо оцінки наукової діяльності М. Яворського. Основними є дві позиції стосовно ученого: зробив вагомий внесок у дослідження історії України [27]; був офіційним істориком-марксистом [28, с. 50—51, 62, 64, 69—70, 183; 29, с. 302, 343—384, 390, 394, 429, 437].

Вирізняється група видань із природознавства. Зокрема, у видавництві "Шлях освіти" Харкова вийшла друком книга А. Вінтергальтера "Практичний курс природознавства. (Елементарний підручник)" [15] у перекладі Я. Білика накладом 15 тис. примірників. Підручник було схвалено Науково-педагогічним комітетом Головоцвику Наркомосвіти УСРР. Видання фактично слугувало лабораторним практикумом з ілюстраціями та вправами для виконання лабораторних досліджень, а також своєрідним посібником з організації навчальних фізичних музейних кабінетів при закладах освіти.

Книга М. Левіна (1885—1937) "Учебник природоведения" [16], випущена у світ видавництвом поліграфоб'єднання Одеси, складається з трьох частин: "О земле", "О растениях", "О человеке. О животных". Підручник використовували під час облаштування шкільних природничих музеїв. За фахом М. Левін був біологом-генетиком, доктором філософії, політичним діячем, марксистом. Репресований і розстріляний у Москві [30, р. XIX, 191, 197, 216—217, 219, 222—223, 226—228, 236, 238—239, 242, 244—245, 247, 249, 256—257].

Книга ботаніка та бібліографа Б. Комарова (1882—1975) "Що можна в школі зробити і показати по ботаніці" [17] вийшла друком у Держвидав України в Одесі накладом 5 тис. примірників. Ілюстроване видання, що входило до

серії "Практичні поради для вчителів природознавства", складалося з 12 розділів, поділених на тематичні підрозділи, списку джерел, списку назв рослин, покажчика українських і латинських назв рослин та предметного покажчика. Б. Комаров приділив значну увагу створенню шкільного ботанічного музею, розглянув методичні засади виготовлення гербарію, використання спеціального інструментарію для збирання рослин, оформлення експозиції, збереження зразків рослин, складання облікової документації на зразки натураліїв (фото 4). Книга Б. Комарова стала однією з перших в Україні, що висвітлювала специфіку ботанічного музейництва.

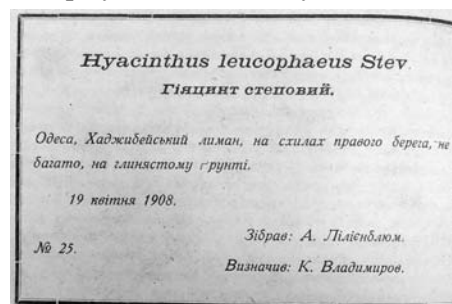

Фото 4. Документація на музейний зразок — рослину (з книги "Що можна в школі зробити і показати по ботаніці")

Учений був випускником Ягеллонського університету в Кракові (1906), мав багатий досвід викладацької, музейної та книжкової пам'яткознавчої діяльності. Зокрема, в Одесі створив Державну українську бібліотеку ім. Т. Г. Шевченка, якою завідував упродовж 1920—1930 рр.; від 1930 р. — завідувач відділу україніки Одеської публічної бібліотеки. У 1924—1930 рр. був секретарем, заступником голови, головою Українського бібліографічного товариства в Одесі. Репресований 1931 р. Мав ступінь кандидата біологічних наук (1946) і звання заслуженого діяча наук Таджицької РСР (1957). Реабілітований 1989 р. [31; 32].

У харківському видавництві "Путь просвещения" вийшла друком науково-популярна книга зоолога, професора О. Нікольського (1858—1942) "Мой зоологический сад. Рассказы для юношества" [18] накладом 10 тис. примірників. Дослідник зорієнтовував юнацтво на "музейне" ставлення до природи та закликав створювати "живі музеї" — мінізоологічні ділянки й відповідні стежки.

О. Нікольський був випускником Санкт-Петербурзького університету (1880), 1889 р. здобув ступінь доктора зоології. Надалі його життя та діяльність були пов'язані з Харковом. Упродовж 1903—1931 рр. працював на різних посадах у

Харківському університеті, зокрема у 1903—1912 рр. — професором кафедри зоології та завідувачем зоологічного кабінету. Від 1919 р. був академіком АН УРСР [33; 34].

Довідкове видання "Словник геологічної термінології : (проект)" [19] П. Тутковського (1858—1930) — видатного вченого-енциклопедиста, геолога, географа, палеонтолога, краєзнавця, музеєзнавця, пам'яткознавця, організатора науки, академіка ВУАН (1919) і Білоруської АН (1928) — побачило світ у Державному видавництві України в Києві (фото 5). Книга, підготовлена науковцем 1919 р., стала першою в Україні, в якій упорядковано геологічну термінологію та номенклатуру. Словник містить українські та російські відповідники геологічних термінів і понять. Видання широко використовували в музеях природничого профілю під час складання облікової документації на музейні зразки — натуралії. Довідник є унікальним у природничому мовознавстві й донині, його використовують сучасні вчені в галузі геологічних і географічних наук, а також природничики-музейники.

Фото 5. Обкладинка термінологічного словника з геології П. Тутковського

Доля П. Тутковського була складною, і він теж зазнав репресій від сталінського режиму. Майбутній учений був випускником фізико-математичного факультету Університету Св. Володимира (1882). Упродовж життя обіймав різні посади та провадив широку наукову й громадську діяльність. Зокрема, у 1884—1895 рр. був консерватором (зберігачем) мінералогічного та геологічного кабінетів Університету Св. Володимира. Один з ініціаторів заснування Товариства дослідників Волині (1899, Житомир), Української академії наук (УАН) (згодом — ВУАН, нині — НАНУ) та українських університетів, Національної бібліотеки України (1918, нині — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), Національного геологічного музею в Києві (1927). Був дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка (НТШ)

(1923), багатьох вітчизняних і закордонних наукових товариств [35—40]. У 2007 р. НАН України започаткувала Премію імені П. А. Тутковського за значущі наукові роботи в галузі геології, географії, океанології, геоєкології, кліматології та метеорології.

У львівській друкарні НТШ видано брошуру — своєрідний звіт про його діяльність — "Наукове товариство імені Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873—1923)" [20], яку підготував видатний етнограф, мовознавець, літературознавець, музеєзнавець, пам'яткознавець, академік ВУАН (1924) В. Гнатюк (1871—1926). У книзі докладно висвітлено діяльність товариства та подано його структуру (фото 6).

Фото 6. Обкладинка книги В. Гнатюка

Дослідник був дійсним членом НТШ (від 1899), вченим секретарем упродовж 1901—1926 рр., а також членом низки закордонних наукових товариств. З його ініціативи створено музей НТШ і його бібліотеку. В. Гнатюк склав каталоги музейного та бібліотечного зібрань. Перші надходження до музею датовано 1892 р., а станом на 1923 р. книгозбірня НТШ налічувала 100 тис. томів. У 1969 р. на батьківщині вченого у с. Велеснів неподалік м. Монастирська (Тернопільська обл.) за ініціативою О. Черемшинського відкрито Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка. У 2005 р. засновано Тернопільську обласну премію імені В. Гнатюка за збереження та охорону нематеріальної культурної спадщини [41—43].

У видавництві "Правда", що діяло при Київському обласному відділенні Державного видавництва України, вийшла друком книга "План-справочник г. Киева. 1923 г." [21]. Довідник містить карту "Новое районирование Киевской губернии" станом на 1922 р. (фото 7), перелік установ, організацій і підприємств міста з адресами та телефонами. У розділі "Культурно-просветительные учреждения" [21, с. 229—230] наведено відомості щодо музеїв, зокрема системи ВУАН. Статистичні дані видання використо-

ували під час оформлення експозицій з історії соціально-економічного розвитку міста.

Фото 7. Карта з книги "План-справочник г. Киева, 1923 г."

Книга "Искусство, как предмет обучения" [22] видатного мистецтвознавця, музеєзнавця, пам'яткоохоронця та педагога, академіка ВУАН Ф. Шміта (1877—1937), що побачила світ у харківському видавництві "Путь просвещения", стала однією з перших в Україні з музейної педагогіки та соціології. Учений висвітлює власний досвід створення музеїв дитячої художньої творчості у Харкові 1920 р. й аналогічного музею при Київській науково-дослідній кафедрі мис-

тецтвознавства, організованого 1923 р. У харківському музеї зберігалася майже 15—20 тис. дитячих малюнків, виконаних під керівництвом Ф. Шміта. Науковець одним із перших в Україні викладав курс "Музеєзнавство" в Київському археологічному інституті (1923) [44—45]. Був репресований і розстріляний. У 2007 р. НАН України заснувала Премію імені Ф. І. Шміта за видатні наукові праці в галузі мистецтвознавства та культурології.

Висновки. Проаналізовані видання 1923 р. із фонду Державного архіву друку Книжкової палати України є цінним джерелом для дослідження розвитку музейництва в нашій державі, надають уявлення про навчальні курси, які викладали в різних закладах освіти, а також можливість з'ясувати біографічні дані щодо наукової та педагогічної діяльності вітчизняних науковців.

Подальше вивчення книг із фонду Державного архіву друку Книжкової палати України з обраної теми дасть змогу скласти анотований каталог видань із музейництва та пам'яткоохоронної справи, надрукованих у нашій країні у 1920—1930-х рр.

Список бібліографічних посилань

1. Левчук О. М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидання в Україні. Київ : Наук. думка, 2000. 160 с.
2. Васьківська О. Книговидавнича справа в губерніях України у роки визвольних змагань (1917—1920 рр.). *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 2. С. 38—48.
3. Васьківська О. Л. Книговидавнича справа в Україні 1917—1920 рр. : авт. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв МК України. Київ, 2019. 18 с.
4. Войтова Л. В. Розвиток шкільного краєзнавства у загальноосвітніх навчальних закладах України (20—30-ті роки ХХ століття) : монографія. Умань : Сочінський, 2013. 226 с.
5. Тарнавська С. В. Реорганізація та розвиток вищої освіти в УСРР (1920-ті — початок 1930-х років) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка МОН України. Київ, 2013. 17 с.
6. Коробченко А. А. Історія шкільної природничої освіти в Україні (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.). Мелітополь : ММД, 2014. 309 с.
7. Левина-Дорш А., Кунов Г. Техника доисторической эпохи. Одесса : Госиздат Украины, 1923. Ч. 1 : Огонь. Жилище. 124 с.
8. Левина-Дорш А., Кунов Г. Техника доисторической эпохи. Одесса : Госиздат Украины, 1923. Ч. 2 : Добывание и приготовление пищи. 104 с.
9. Левина-Дорш А., Кунов Г. Техника доисторической эпохи. Одесса : Госиздат Украины, 1923. Ч. 3 : Оружие. Украшение тела. Одежда. 115 с.
10. Зибер Н. И. Очерки первобытной экономической культуры со вступительной статьей проф. М. Е. Слабченко. Одесса : Госиздат Украины, 1923. 412 с.
11. Происхождение жизни и человека : (лекция-беседа). Одесса : [б. в.], 1923. 27 с.
12. Віппер Р. Підручник Нової історії. Київ : Держвидав України, 1923. 208 с.
13. Яворський М. Нарис історії України. Ч. 1 : Господарство натуральне. Первісне суспільство. Князівсько-дружинний вік. Феодалізація України. Феодалізм Галицько-Волинської та Литовської доби. Київ : Держвидав України, 1923. 176 с.
14. Троянівський І. Природознавство : підручник. Київ : [б. в.], 1923. 320 с.
15. Вінтергальтер А. Практичний курс природознавства : (елементар. підруч.). Харків : Шлях освіти, 1923. 92 с.
16. Левин М. Учебник природоведения : составлен по программе природоведения для младших классов школ всех типов. Изд. 33-е. Одесса : Изд. полиграфобъединения г. Одессы, 1923. 370 с.
17. Що можна в школі зробити і показати по ботаніці / склав Б. М. Комаров. Одеса : Держвидав України, 1923. 360 с.

18. Никольский А. М. Мой зоологический сад : рассказы для юношества. Харьков : Путь просвещения, 1923. 48 с.
19. Тутковський П. А. Словник геологічної термінології : (проект). Київ : Держвидав України, 1923. 202 с.
20. Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка : з нагоди 50-ліття його заснування (1873—1923). Львів : накладом Наук. т-ва ім. Шевченка, 1923. 16 с.
21. План-справочник г. Киева, 1923 г. Киев : Изд-во "Правда" при Киев. обл. отд-нии Госиздата Украины, 1923. 366 с.
22. Шмит Ф. И. Искусство, как предмет обучения. Харьков : Путь просвещения, 1923. 64 с.
23. На виставку, до Москви : сільсько-господарська та кустарно-промислова виставка С. С. Р. Р. у Москві з 15-го серп. по 1-ше жовт. 1923 р. Харків : Книгоспілка, 1923. 7 с.
24. А. Р. Охрана книг. Харьков : Изд. Воен.-ред. совета У. В. О., 1923. 26 с.
25. Ткаченко М. М. І. Зібер у Київі (1864—1876). *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського*. Київ, 1928. С. 349—358.
26. Сарбей В. Г. Никола Зібер у контексті своєї й нинішньої епохи. *Український історичний журнал*. 1995. № 6. С. 70—91.
27. Санцевич А. В. М. І. Яворський : нарис життя та творчості. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. 62 с.
28. Оглоблин О. Українська історіографія, 1917—1956. Київ : [б. в.], 2003. 252 с.
29. Мейс Дж. Комунізм та дилеми національного визволення: Національний комунізм у радянській Україні, 1918—1933. Київ : Комора, 2018. 494 с.
30. All power to the councils : a documentary history of the German revolution of 1918—1919 / ed. and transl. by Gabriel Kuhn. Oakland : Mersin Press, 2012. 353 p. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2020/12/All-power-to-the-councils-a-documentary-history-of-the-German-Revolution-of-1918-1919-Kuhn-Gabriel.pdf> (date of access: 07. 02. 2024).
31. Зленко Г. Д. Комаров Богдан Михайлович. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-4274> (дата звернення: 02. 02. 2024).
32. Комаров Богдан Михайлович. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. — 1941 р.) : матеріали до біобібліогр. словника / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2017. С. 219.
33. Рогожа М. Учений, педагог, громадянин : з нагоди 150-річчя від дня народж. акад. О. М. Нікольського. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 4. С. 76—79.
34. Полякова Ю. Ю. Нікольський Олександр Михайлович. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-74411> (дата звернення: 02. 02. 2024).
35. Онопрієнко В. Найкращий знавець неорганічної природи України : з нагоди 150-річчя з дня народж. акад. П. А. Тутковського. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 3. С. 55—65.
36. Деревська К., Назарова К. Історія становлення Геологічного музею: знаменні віхи, події, особистості : до 85-річчя з дня заснування. *Геолог України*. 2012. № 1/2. С. 25—34.
37. Червоненко О. В. Геологічний музей: нариси до історії Національного науково-природничого музею НАН України. *Питання історії науки і техніки*. 2015. № 3. С. 53—59.
38. Тутковський Павло Аполлонович. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. — 1941 р.) : матеріали до біобібліогр. словника / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2017. С. 460—461.
39. Шкаріна В. Особа академіка Павла Тутковського в контексті бібліографії. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 62. С. 510—528.
40. Макаренко Д. Є. Тутковський Павло Аполлонович. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-879136> (дата звернення: 06. 02. 2024).
41. Мушинка М. Володимир Гнатюк : життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. Вид. 2-ге, допов. та перероб. Тернопіль : Навч. книга — Богдан, 2012. 384 с.
42. Гнатюк Володимир Михайлович. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. — 1941 р.) : матеріали до біобібліогр. словника / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2017. С. 100.
43. Глушко М. Етнографічно-фольклористична діяльність Володимира Гнатюка — гідний наслідування почин. *Вісник Наукового товариства імені Шевченка*. 2021. № 65. С. 74—80.
44. Ходак І. Науково-дослідна кафедра мистецтвознавства : початковий етап діяльності (1922—1924). *Студії мистецтвознавчі*. 2014. Ч. 2. С. 119—125.
45. Ходак І. Кабінет дослідження дитячої творчості Всеукраїнської академії наук. *Студії мистецтвознавчі*. 2015. Ч. 2. С. 67—78.

Dmytro Kepin,
 PhD of Historical Sciences, Senior Researcher
 of the Retrospective Bibliography Department
 of the Book Chamber of Ukraine

***The editions on historical and natural sciences 1923 year
 as a source of formation of Ukrainian museum work
 (from the archive of the Book Chamber of Ukraine)***

The article analyzes the books of 1923 on history and natural history of museum orientation, which are stored in the State Printing Archive of the Book Chamber of Ukraine. In total, 18 books have been identified, which are divided into the following types: scientific (2), popular science (4), popular (1), educational and educational-methodical (8), reference (3). According to the thematic orientation, there are 7 books on history, 5 — on natural science, 3 — on reference, 2 — on museum work, 1 — on book monumentology. The books of G. Levin-Dorsch and G. Kunov, M. Zieber, B. Vipper, M. Yavorsky, A. Winterhalter, M. Levin, B. Komarov, Iv. Trojanovski, O. Nikol'sky, P. Tutkovsky, V. Hnatyuk, F. Schmit are analyzed.

The processed editions make it possible to introduce unknown and little-known publications on museum studies of 1923 into scientific circulation, to reveal the "white spots" in the activities of specialists in museum pedagogy.

Keywords: printed publications; State Printing Archive; Book Chamber of Ukraine; pedagogy; museum pedagogy; museum; museum work; book monumentology; repressed scientists

References

1. Levchuk O. M. (2000). *Knigospilka: Stanovlennya kooperativnogo knigovidannya v Ukraini*. Kyiv: Nauk. dumka.
2. Vaskivska O. (2018). Knigovidavniha sprava v guberniyah Ukraini u roki vizvolnih zmagani (1917—1920 rr.). *Visnik Knizhkovoyi palati*, 2, pp. 38—48.
3. Vaskivska O. L. (2019). *Knigovidavniha sprava v Ukraini 1917—1920 rr.* PhD. Kyiv. nac. un-t kulturi i mistectva MK Ukraini. Kyiv.
4. Vojtova L. V. (2013). *Rozvitok shkilnogo krayeznavstva u zagalnoosvitnih navchalnih zakladah Ukraini (20—30-ti roki XX stolittya) : monografiya*. Uman: Sochinskij.
5. Tarnavska S. V. (2013). *Reorganizaciya ta rozvitok vishoyi osviti v USRR (1920-ti — pochatok 1930-h rokiv)*. PhD. Kyiv. nac. un-t im. T. Shevchenka MON Ukraini. Kyiv.
6. Korobchenko A. A. (2014). *Istoriya shkilnoyi prirodnochoyi osviti v Ukraini (druga polovina XIX — pochatok XX st.)*. Melitopol: MMD.
7. Levina-Dorsh A. & Kunov G. (1923). *Tehnika doistoricheskoy epohi*. Odessa: Gosizdat Ukrainy. Ch. 1 : Ogon. Zhilishche.
8. Levina-Dorsh A. & Kunov G. (1923). *Tehnika doistoricheskoy epohi*. Odessa: Gosizdat Ukrainy. Ch. 2 : Dobyvanie i prigotovlenie pishi.
9. Levina-Dorsh A. & Kunov G. (1923). *Tehnika doistoricheskoy epohi*. Odessa: Gosizdat Ukrainy. Ch. 3 : Oruzhie. Ukrashenie tela. Odezhda.
10. Ziber N. I. (1923). *Ocherki pervobytnoy ekonomicheskoy kultury so vstupitelnoy statej prof. M. E. Slabchenko*. Odessa: Gosizdat Ukrainy.
11. *Proishozhdenie zhizni i cheloveka : (lekciya-beseda)*. (1923). Odessa: [b. v.].
12. Vipper R. (1923). *Pidruchnik Novoyi istoriyi*. Kyiv: Derzhvidav Ukraini.
13. Yavorskij M. (1923). *Naris istoriyi Ukraini. Ch. 1 : Gospodarstvo naturalne. Pervisne suspilstvo. Knyazivsko-druzhinnij vik. Feodalizaciya Ukraini. Feodalizm Galicko-Volinskoyi ta Litovskoyi dobi*. Kyiv: Derzhvidav Ukraini.
14. Troyanivskij I. (1923). *Prirodoznavstvo : pidruchnik*. Kyiv: [b. v.].
15. Vintergalter A. (1923). *Praktichnij kurs prirodnavstva : (elementar. pidruch.)*. Harkiv: Shlyah osviti.
16. Levin M. (1923). *Uchebnik prirodovedeniya : sostavlenn po programme prirodovedeniya dlya mladshih klassov shkol vseh tipov*. Izd. 33-e. Odessa: Izd. poligrafobedineniya g. Odessy.
17. Komarov B. M. [sklav]. (1923). *Sho mozna v shkoli zrobiti i pokazati po botanici*. Odesa: Derzhvidav Ukraini.
18. Nikolskij A. M. (1923). *Moj zoologicheskij sad : rasskazy dlya yunoshstva*. Harkov: Put prosvesheniya.
19. Tutkovskij P. A. (1923). *Slovník geologichnoyi terminologiyi : (proyekt)*. Kyiv: Derzhvidav Ukraini.
20. Gnatyuk V. (1923). *Naukove tovaristvo imeni Shevchenka : z nagodi 50-littya jogo zasnuvannya (1873—1923)*. Lviv: nakladom Nac. t-va im. Shevchenka.
21. *Plan-spravochnik g. Kieva, 1923 g.* (1923). Kiev: Izd-vo "Pravda" pri Kiev. obl. otd-nii Gosizdata Ukrainy.
22. Shmit F. I. (1923). *Iskusstvo, kak predmet obucheniya*. Harkov: Put prosvesheniya.
23. *Na vistavku, do Moskvi : silsko-gospodarska ta kustarno-promislova vistavka S. S. R. R. u Moskvi z 15-go serp. po 1-she zhovt. 1923 r.* (1923). Harkiv: Knigospilka.
24. A. R. (1923). *Ohrana knig*. Harkov: Izd. Voen.-red. sojeta U. V. O.
25. Tkachenko M. (1928). *M. I. Ziber u Kyivi (1864—1876). Yuvilejnij zbirnik na poshanu akademika Mihajla Sergijovicha Grushevskogo*. Kyiv, pp. 349—358.

26. Sarbej V. G. (1995). Mikola Ziber u konteksti svoeyei j ninishnoyi epohi. *Ukrayinskij istorichnij zhurnal*, 6, pp. 70—91.
27. Sancevich A. V. (1995). *M. I. Yavorskij : naris zhittya ta tvorchosti*. Kyiv: In-t istoriyi Ukrayini NAN Ukrayini.
28. Ogloblin O. (2003). *Ukrayinska istoriografija, 1917—1956*. Kyiv: [b. v.].
29. Mejs Dzh. (2018). *Komunizm ta dilemi nacionalnogo vizvolennya: Nacionalnij komunizm u radyanskij Ukrayini, 1918—1933*. Kyiv: Komora.
30. Kuhn G. [ed. and transl.]. (2012). *All power to the councils : a documentary history of the German revolution of 1918—1919*. Oakland: Mersin Press. Available at: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2020/12/All-power-to-the-councils-a-documentary-history-of-the-German-Revolution-of-1918-1919-Kuhn-Gabriel.pdf> (date of access: 07. 02. 2024).
31. Zlenko G. D. (2014). Komarov Bogdan Mihajlovich. *Enciklopediya suchasnoyi Ukrayini*. URL: <https://esu.com.ua/article-4274> (date of access: 02. 02. 2024).
32. Garbar L. V. [avt.-uklad.]. (2017). *Komarov Bogdan Mihajlovich. Istoriya ukrayinskoyi bibliotechnoyi spravi v imenah (kinec XIX st. — 1941 r.) : materialy do biobibliogr. slovnika*. Kyiv.
33. Rogozha M. (2008). Uchenij, pedagog, gromadyanie : z nagodi 150-richchya vid dnya narodzh. akad. O. M. Nikolskogo. *Visnik Nacionalnoyi akademiyi nauk Ukrayini*, 4, pp. 76—79.
34. Polyakova Yu. Yu. (2021). Nikolskij Oleksandr Mihajlovich. *Enciklopediya suchasnoyi Ukrayini*. Kyiv: In-t encikloped. doslidzh. NAN Ukrayini. Available at: <https://esu.com.ua/article-74411> (date of access: 02. 02. 2024).
35. Onopriyenko V. (2008). Najkrashij znavec neorganichnoyi prirodi Ukrayini : z nagodi 150-richchya z dnya narodzh. akad. P. A. Tutkovskogo. *Visnik Nacionalnoyi akademiyi nauk Ukrayini*, 3, pp. 55—65.
36. Derevska K. & Nazarova K. (2012). Istoriya stanovlennya Geologichnogo muzeyu: znamenni vihi, podiyi, osobistosti : do 85-richchya z dnya zasnuvannya. *Geolog Ukrayini*, 1/2, pp. 25—34.
37. Chervonenko O. V. (2015). Geologichnij muzej: narisi do istoriyi Nacionalnogo nakovo-prirodnichogo muzeyu NAN Ukrayini. *Pitannya istoriyi nauki i tehniki*, 3, pp. 53—59.
38. Garbar L. V. [avt.-uklad.]. (2017). *Tutkovskij Pavlo Apollonovich. Istoriya ukrayinskoyi bibliotechnoyi spravi v imenah (kinec XIX st. — 1941 r.) : materialy do biobibliogr. slovnika*. Kyiv, pp. 460—461.
39. Shkarina V. (2021). Osoba akademika Pavla Tutkovskogo v konteksti bibliografiyi. *Naukovi praci Nacionalnoyi biblioteki Ukrayini im. V. I. Vernadskogo*, 62, pp. 510—528.
40. Makarenko D. Ye. (2023). *Tutkovskij Pavlo Apollonovich. Enciklopediya suchasnoyi Ukrayini*. Kyiv: In-t encikloped. doslidzh. NAN Ukrayini. Available at: <https://esu.com.ua/article-879136> (date of access: 06. 02. 2024).
41. Mushinka M. (2012). *Volodimir Gnatyuk : zhittya ta jogo diyalnist v galuzi folkloristiki, literaturoznavstva ta movoznavstva*. Vid. 2-ge, dopov. ta pererob. Ternopil: Navch. kniga — Bogdan.
42. Garbar L. V. [avt.-uklad.]. (2017). *Gnatyuk Volodimir Mihajlovich. Istoriya ukrayinskoyi bibliotechnoyi spravi v imenah (kinec XIX st.—1941 r.) : materialy do biobibliogr. slovnika*. Kyiv, pp. 100.
43. Glushko M. (2021). Etnografichno-folkloristichna diyalnist Volodimira Gnatyuka — gidnij nasliduvannya pochin. *Visnik Naukovogo tovaristva imeni Shevchenka*, 65, pp. 74—80.
44. Hodak I. (2014). Naukovo-doslidna kafedra mistectvoznavstva : pochatkovij etap diyalnosti (1922—1924). *Studiyi mistectvoznavchi*, 2, pp. 119—125.
45. Hodak I. (2015). Kabinet doslidzhennya dityachoyi tvorchosti Vseukrayinskoyi akademiyi nauk. *Studiyi mistectvoznavchi*, 2, pp. 67—78.

Надійшла до редакції 7 лютого 2024 року

УДК 015:061.1](477):[050:94(477.8-89)"1939/1941"]](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.2(331).45-48

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка Державного архіву друку

Книжкової палати України,

e-mail: arkhiv@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Територіальні приращення Радянської України на початку Другої світової війни в журнальній періодиці УРСР (1939—1941) (за матеріалами журналів "Червоний хрест" та "Вільна Буковина")

Статтю підготовлено в межах реалізації річного плану наукової роботи Державного архіву друку Книжкової палати України: поточного року предмет дослідження становлять вітчизняні друки 1940-х рр., себто періоду Другої світової війни та повоєнної відбудови УРСР. Визначаючи тематичні та змістові пріоритети тогочасної журнальної періодици, авторка зосередила увагу на такому вагомому аспекті